

ТЕМУРИЙЛАР ТАРИХИ ДАВЛАТ МУЗЕЙИ ЭКСПОЗИЦИЯЛАРИНИ ИЛМИЙ ЛОЙИХАЛАШ ВА УЛАРДА ЗАМОНАВИЙ РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ ҚЎЛЛАШ

Улжабаева Сурайё Бахромбековна
ЎзР ФА Темурийлар тарихи давлат музейи
кичик илмий ходими,
suljabayeva@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18785725>

Аннотация. Мазкур мақолада Темурийлар тарихи давлат музейи экспозицияларини илмий асосда лойиҳалашнинг назарий-методологик жиҳатлари, уларни ташкил этиш тамойиллари ҳамда замонавий рақамли технологияларни қўллашнинг аҳамияти ва истиқболлари таҳлил қилинади. Шунингдек, музей амалиётида инновацион ечимлардан фойдаланиш орқали тарихий меросни самарали тарғиб этиш масалалари ёритилади.

Калит сўзлар: Амир Темур, Темурийлар, музей, экспозиция, кўргазма, халқаро кўргазма, музейлар инфратузилмаси, замонавий музейшунослик, инновацион технологиялар.

Аннотация. В данной статье анализируются теоретико-методологические аспекты научного проектирования экспозиций Государственного музея истории Тимуридов, принципы их организации, а также значение и перспективы применения современных цифровых технологий. Кроме того, освещаются вопросы эффективной популяризации исторического наследия посредством использования инновационных решений в музейной практике.

Ключевые слова: Амир Темур, Темуриды, музей, экспозиция, выставка, международная выставка, музейная инфраструктура, современное музееведение, инновационные технологии.

Abstract. This article analyzes the theoretical and methodological aspects of the scientific design of the exhibitions of the State Museum of the History of the Timurids, the principles of their organization, as well as the significance and prospects for the application of modern digital technologies. It also addresses issues related to the effective promotion of historical heritage through the use of innovative solutions in museum practice.

Keywords: Amir Temur, Temurids, museum, exhibition, display, international exhibition, museum infrastructure, modern museology, innovative technologies.

Ўзбекистон музейлари юрт мустақиллигига эришганидан сўнг ўзининг ҳақиқий фаолиятини бошлади. Ўзбек халқи тарихи, маданияти ва қадриятларига эътибор мустақил Ўзбекистоннинг давлат сиёсати даражасига кўтарилди. Истиқлол шарофати билан ўзбек халқининг асрлар давомида жаҳон цивилизацияси тараққиётига қўшган улкан ҳиссаси музейларнинг экспозицияларида ўз аксини топди [1, 4]. Ана шундай музейлардан бири 1996

йили Соҳибқирон Амир Темур таваллудининг 660 йиллиги муносабати билан Ўзбекистон Фанлар академияси қошида ташкил этилган Темурийлар тарихи давлат музейидир [2]. Музей Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1996 йил 14-мартдаги 99-сонли қарорига асосан Соҳибқирон Амир Темур таваллудининг 660 йиллиги муносабати 1996 йил 18 октябрда очилган.

Кўхна тарих саҳифалари Соҳибқирон Амир Темурнинг миллат ва эл-улус манфаати бобида чеккан мислсиз заҳмат ҳамда кўрсатган шижоатларига гувоҳлик беради. Инсофиймон туйғуси, диёнат мезони Амир Темур ҳаётининг мазмунини ташкил этади. Оламнинг қарийб ярмига ҳукмронлик қилган жаҳонгир эрса-да, у куч-қудрат-зўрлик, зўравонликда эмас, аксинча, адолатда эканини теран англади. Темурийлар тарихи давлат музейи эса ана шундай буюк шахсга нисбатан тарихий адолат тантана қилганининг яна бир амалий исботи бўлди [3, 6].

Темурийлар тарихи давлат музейи ташкил этилиши миллий давлатчилик тарихи, бой маданий ва маънавий меросни асраш ҳамда уни кенг жамоатчиликка етказиш зарурати билан боғлиқдир. Музей Амир Темур ва темурийлар давридаги сиёсий, иқтисодий, илмий ва маданий тараққиётни илмий асосда ёритиш, ушбу давр меросини тизимли равишда жамлаш ва намойиш этиш мақсадида барпо этилган.

Музей ўзбек халқининг давлатчилик тарихида муҳим аҳамиятга эга бўлган Амир Темур ва Темурийлар даври тарихини, моддий ва маънавий ёдгорликларини илмий-амалий асосда ўрганиб, экспозицияда кенг жамоатчиликка намойиш этувчи, баркамол ва етук инсонни тарбияловчи илмий маскандир. Амир Темур ва Темурийлар даврида илм-фан, маориф ва маданиятнинг юксак даражадаги тараққиётини ҳаққоний акс эттириш ва кенг тарғиб қилиш, чуқур инсонпарварлик руҳи билан суғорилган тарихий ютуқларимиз ва анъаналаримиз асосида ёш авлодни ватанпарварлик руҳида тарбиялаш ҳамда миллий истиқлол ғоясини сингдиришда Темурийлар тарихи давлат музейи муҳим аҳамият касб этиб келмоқда.

Шу билан бирга Темурийлар даври тарихини, ундаги бунёдкорлик асосларини кенг оммага етказиш масаласи ҳам борки, бу ўз навбатида бевосита музейлар фаолиятининг тарғибот қисмини ташкил қилади ва мазкур йўналиш Темурийлар тарихи давлат музейи кўргазмаларида тўла акс этган.

Музейнинг қарийб 30 йиллик фаолияти давомида ўзбек халқи давлатчилик тарихини, Темурийлар даври тарихини, анъана ва қадриятларни акс эттирувчи 170 дан ортиқ кўргазмалар ташкил этилган. “Моварауннахр ҳукмдорлари”, “Ўзбекистон. Мозий дурдоналари”, “Ўзбекистонда ёзув маданияти тарихи”, “Меросимиз давомчилари”, “Амир Темур ҳаётидан лавҳалар”, “Шоҳруҳия – қалъа шаҳри Темурийлар даврининг ноёб ёдгорлиги”, “Хориждаги меросимиз”, “Амир Темур – Клавихо – Самарқанд”, “Ўзбекистонда ёзув маданияти тарихи”, “Тошкент – Шарқ дурдонаси”, “Ноёб қўлёзмалар хазинасидан”, “Самарқанд – 2750 ёшда”, “Совғалар”, “Тошкент – ислом маданияти пойтахти”, “Темурийлар даври ренессанси”, “Темурийлар давлатининг дипломатик муносабатлари”, “Жаҳон хазиналаридаги Темурийларга оид жавоҳирлар”, “Шоҳруҳия – Темурийлар бунёдкорлиги ёдгорлиги”, “Тарихий обидаларимиз: кеча ва бугун”, “Темурийлар образи – ўзбек сахнасида”, “Музей хазинасидаги нодир қўлёзмалар”, “Амир Темур даврида боғ яратиш санъати”, “Тарихий созларнинг сеҳрли садоси”, “Дунё бўйлаб тарқалган темурийларга оид дурдоналар”, “Тангаларда акс этган тарих”, “Бобурийлар даври меъморчилиги ва миниатюраларида Темурийлар даври анъаналарининг давомийлиги”, “Истиқлол йилларида Амир Темур ва Темурийлар тарихига оид нашр этилган китоблар”,

“Миниатюраларда ҳаёт акси”, “Қамолиддин Бехзод – темурийлар даврининг буюк мусаввири”, “Ўзукнинг ёқут кўзи”, “Темурийлар даври архитектураси фотоларда”, “Темурийлар даври рассомлар нигоҳида”, “Темурийлар тарихи давлат музейи нумизматика коллекцияси”, “Амир Темури дунё олимлари ва адиблари нигоҳида”, “Темурийлар даври маданияти рассомлар ижодида”, “Янги Санганак хазинаси”, “Темурийлар даври миниатюра санъати дурдоналари”, “Тасвирий санъатда темурийлар даври аёллари сиймоси” каби кўргазмалар шулар жумласидандир. Ташкил этилган кўргазмаларда Амир Темурнинг тарихдаги ўрни, унинг нафақат буюк ҳарбий саркарда, йирик давлат арбоби, балки теран бунёдкор шахс бўлганлиги ва унинг бунёдкорлик фаолияти авлодлари томонидан давом этирилгани ўз аксини топган.

Маълумки, илмий-тадқиқот иши, ҳар қандай музейнинг етакчи фаолият йўналиши ҳисобланади. Шу сабабли Темурийлар тарихи давлат музейида ташкил этилган кўргазмаларнинг асосини музейда бажарилган илмий лойиҳалар доирасида жамланган материаллар ташкил этади. Масалан, музейда бажарилган “Темурийлар даври ренессанси” фундаментал лойиҳа натижалари асосида «Темурийлар даври ренессанси» кўргазмаси ташкил этилди. Кўргазма ўша давр Марказий Осиё фани, меъморчилиги ва санъатининг хилма-хил турлари ривож, маънавий маданиятнинг қўлам жиҳатидан бекиёс юксалишида Амир Темури ва ворисларининг тарихий мавқеини ҳисобга олган ҳолда шакллантирилди.

Ҳозирда кўргазма ва экспозицияларнинг виртуал кўринишларини яратиш орқали моддий ва маданий бойликларни кенг тарғиб қилиш имконияти пайдо бўлмоқда. Виртуал кўргазмалар ва уларнинг илмий-амалий асосларини яратиш натижасида экспозиция, кўргазмалар ва экскурсияларнинг томошабинларга таъсир кучи ортиб боради. Шу сабабли ҳам музейда яратилган «Темурийлар даври ренессанси» кўргазмасининг «Амир Темури ва Темурийлар даври меъморчилиги» ва «Амир Темури ва Темурийлар даври тангалари» бўлимларининг мультимедиаси яратилди [4].

“Тошкент – ислом маданияти пойтахти” инновацион лойиҳаси асосида “Тошкент – ислом маданияти пойтахти” мавзуида кўргазма ташкил этилди. Кўргазма каталоги “Тошкент 2007 йилда ислом маданияти пойтахти. Тошкент коллекцияларида ислом қўлёзмалари” номи билан уч тилда (ўзбек, рус, инглиз) чоп этилди [5, 91].

Кўргазмада Тошкентнинг ислом маданияти пойтахти сифатидаги моҳияти, ислом маданиятининг тарихий, маданий, маърифий йўналишлари ва диний ҳамжиҳатлик, бирдамлик, инсонпарварлик каби исломий қадриятлар ҳужжатлар, қўлёзмалар, моддий-маънавий ёдгорлик ва топилмалар асосида очиқ берилди.

“Чет элларда сақланаётган Темурийлар даври ашёлари каталоги” лойиҳаси доирасида дунё музейларида сақланаётган Темурийлар даврига оид 200 дан ортиқ ашёлар аниқланиб, тўпланган маълумотлар асосида Ўзбекистон Республикаси мустақиллигининг 20 йиллигига “Жаҳон хазиналаридаги Темурийларга оид жавоҳирлар” номли кўргазма ташкил этилди. Ушбу кўргазмада АҚШ, Россия, Германия, Туркия, Озарбайжон ва бошқа давлатлардаги йирик музейларда сақланаётган Темурийлар даврига оид 21 та бадиий ҳунармандчилик буюмларининг эгизак нусхалари жой олди [6].

“Шоҳрухия қалъа шаҳри – Амир Темури ва Темурийлар даврининг ноёб ёдгорлиги” мавзуидаги амалий тадқиқот доирасида Тошкент вилояти Оққўрғон тумани ҳудудида жойлашган XIV аср ёдгорлиги – Шоҳрухия шаҳрида археологик қазишма ишлари ўтказилди, унинг натижасида кўплаб қурилиш материаллари, кулолчилик, шишачилик, темирчиликка оид материаллар йиғилди. Жами 400 га яқин ашёлар музей фондига

топширилди. Топилмалар асосида “Шохруҳия – қалъа шаҳри – Амир Темур ва Темурийлар даврининг ноёб ёдгорлиги” мавзуидаги кўргазма томошабинлар ҳукмига ҳавола этилди.

Музейда ташкил этилган ҳар бир кўргазма Амир Темур ва Темурийлар даври тарихининг маълум бир қирраларини очиб беришга йўналтирилгандир. «Темурийлар давлатининг дипломатик муносабатлари» кўргазмасида Амир Темур асос солган кучли салтанат фақатгина ҳарбий куч-қудратга эга бўлибгина қолмай ўша давр халқаро майдонида ҳам ўзининг муносиб ўрнига эга бўлганлиги кўрсатиб берилган [7].

Музейларнинг халқаро майдонга чиқиши билан уларнинг таъсир доираси кенгайиб, халқаро маданий алоқаларни ўрнатишда, миллий маданиятларнинг ўзаро бойишида ва халқлар ўртасида ҳамфикрлиликни ривожлантиришга катта ҳисса қўшмоқда. Шу сабабли дастлабки йилларданок Темурийлар тарихи давлат музейи жамоаси жаҳон музейлари қаторидан жой эгаллаш учун ҳаракатларни амалга оширмоқда. Халқаро алоқалар ўрнатишдаги муҳим омиллардан бири бу кўргазмалар ташкил этишдир. Музей экспонатлари жаҳоннинг кўплаб мамлакатларида, хусусан, Францияда ўтказилган «Темурийлар ренессанси», Германияда ўтказилган «Экспо-2000», Австралияда ўтказилган «Ёрин гуллар: Марказий Осиё газламалари ва керамикаси» каби халқаро кўргазмаларда ҳам намоиш этилиб, ўзбек халқининг бой моддий ва маънавий меросини жаҳонга тарғиб қилиб келмоқда. Шунини алоҳида таъкидлаш жоизки, музей залларида ҳамкорликда кўргазмалар ташкил этиш яхши анъанага айланган. Ҳиндистон, Эрон, Бельгия, Ўмон, Қозоғистон ва бошқа мамлакатлар билан ҳамкорликда ташкил этилган кўргазмалар шулар жумласидан.

Хусусан, 1997 йилда Ҳиндистоннинг Ўзбекистондаги элчихонаси билан ҳамкорликда ташкил этилган «Ноёб қўлёзмалар» кўргазмаси бунга яққол мисол бўла олади. Ноёб қўлёзмаларни намоиш этувчи мазкур кўргазма Ўзбекистон мустақиллигининг 6 йиллиги ва Ҳиндистон мустақиллигининг 50 йиллик тўйига бағишланган бўлиб унда Ҳиндистондаги машҳур Рампур Раза кутубхонасида сақланаётган қадимги қўлёзмалар тўплами намоиш этилган. Шунингдек, мазкур кўргазмада Амир Темурнинг туғилишидан то вафотига қадар маълумот берувчи ҳижрий 1047 йили битилган Тузуки Темурий (кўпроқ Малфузат-и Соҳибқирон Муҳаммад Афзал Бухори номи билан машҳур) қўлёзмаси ҳам кўргазмадан жой олган.

2014 йилда яна бир ҳамкорликдаги кўргазма Ўмон султонлиги билан ўтказилди. Ўмон Султонлиги Ҳужжат ва архивлар Миллий бошқармаси, ЎЗР ФА Темурийлар тарихи давлат музейи ва Халқаро Амир Темур хайрия фонди билан ҳамкорликда ташкил этилган кўргазма “Узоқ ва яқин Ўмон” деб номланган. Кўргазмада Ўмон Султонлиги тарихи, маданияти, иқтисодиёти, урф-одат ва анъаналарини акс эттирувчи суратлар ва ҳужжатлар намоиш этилган бўлиб, ушбу кўргазмага ташриф буюрувчилар икки халқ тарихи билан яқиндан танишиш имкониятига эга бўлдилар. Кўргазма доирасида ОТМ талабалари ўртасида “Сиз Ўмонни биласизми?” деб номланган конкурс ўтказилди. Конкурс ёшларимизнинг Ўзбекистон – Ўмон Султонлиги муносабатлари, Ўмон Султонлиги тарихи, маданияти, иқтисодиёти ҳақида чуқур билимга эга эканликларини намоиш этди. Беллашувда Тошкент Ислом университети талабаларидан ташкил топган гуруҳ аъзолари ғалаба қозонди ва Ўмон Султонлигига саёҳат қилиш имкониятини қўлга киритди.

Турли мамлакатлар билан ҳамкорликда кўргазмалар ташкил этиб келиш анъанаси 2016 йилда Нидерландиянинг Лейден шаҳрида давом эттирилди. Лейден шаҳрида ЎЗР ФА Темурийлар тарихи давлат музейи, Халқаро Амир Темур хайрия жамғармаси ҳамда Лейден университети билан ҳамкорликда ўтказилган конференция доирасида “Темурийларга оид

дунё музейларидаги дурдоналар” номли фотокўргазма ташкил этилди. Кўргазмада Темурийлар тарихи давлат музейида олиб борилган тадқиқот натижасида тўпланган дунёнинг энг йирик музейлари Санкт-Петербург Давлат Эрмитажи, Франциядаги Лувр, Британия, АҚШдаги Метрополитен санъат музейи каби музейларда сақланаётган темурийлар даврига оид ноёб ашёларнинг суратлари намойиш этилди [8].

Сўнгги йилларда Ўзбекистонда музейлар нуфузини ошириш, уларни замонавий талаблар доирасида жиҳозлаш, томошабинларни жалб қилишни янги усуллар билан ташкил этиш, илгари намойиш этиш имкони бўлмаган музей фондларидаги буюмларни ҳам томошабин эътиборига ҳавола қилиш, музейлар инфратузилмасини халқаро стандартларга мувофиқ такомиллаштириш бўйича чора-тадбирлар ишлаб чиқилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сон Фармони, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 11 декабрдаги «2017-2027 йилларда давлат музейлари фаолиятини такомиллаштириш ва моддий-техник базасини мустаҳкамлаш бўйича комплекс чора-тадбирлар дастурини тасдиқлаш тўғрисида»ги қарори, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 19 декабрдаги «Моддий маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш соҳасидаги фаолиятни тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-4068-сон, 2018 йил 26 августдаги “Ўзбекистон Республикасида маданият ва санъат соҳасини инновацион ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3920-сон, 2020 йил 26 майдаги “Ўзбекистон Республикаси Маданият Вазирлиги фаолиятини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4730-сон қарори, 2022 йил 27 майдаги “Музейларда хизматлар соҳасини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-261-сонли қарорлар ва соҳага оид бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга ошириш борасида Темурийлар тарихи давлат музейида бир қатор ишлар амалга оширилмоқда.

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг Ўзбекистон маданий меросини ўрганиш, сақлаш ва оммалаштириш борасидаги ташаббусларини ҳаётга татбиқ этишнинг ёрқин намунаси ҳисобланган «Ўзбекистон маданий мероси жаҳон тўпламларида» лойиҳаси бўйича амалга оширилган ишлар натижаси музей кўргазмасидан жой олди. 2018 йилда ташкил этилган “Ўзбекистон маданий мероси жаҳон тўпламларида” номли кўргазмада 13 жилддан иборат “Ўзбекистоннинг меъморий эпиграфикаси” ҳамда “Ўзбекистон маданий мероси жаҳон тўпламларида” номли 10 томлик китоб-альбомлари, Катта Лангар Қуръони, “Темур тузуклари”, Султон Хусайн Бойқаронинг “Девони Хусайний” қўлёзмаси ҳамда Шарафуддин Али Яздийнинг “Зафарнома” асарига ишланган 31 та миниатюра факсимилеси намойишга қўйилди. Ушбу лойиҳанинг асосий мақсади чет эллик олимлар, музей ходимлари ва мутахассисларининг фидокорона меҳнати туфайли ҳозиргача сақланиб қолган артефактлар ва қадимги қўлёзмалардан тадқиқотчилар ва кенг жамоатчиликни баҳраманд қилишдир [9].

Халқаро маданий алоқаларни янада мустаҳкамлаш мақсадида ҳам сўнгги йилларда турли давлат музейлари билан шартномалар, англашув меморандумлари имзоланди. Унда музейлар фаолиятини ўрганиш, инклюзив, маркетинг, менежмент тизимларида тажриба алмашиш, илмий ходимларнинг малакасини ошириш, музей архивида мавжуд бўлган Амир Темур ва темурийлар даврига оид ҳужжат ва манбаларни, ашёларни ўрганиш, реставрация ва консервация ишларини йўлга қўйиш, икки томонлама халқаро кўргазмалар ташкил этиш назарда тутилган.

2018 йил Қозоғистонда Ўзбекистон йили деб эълон қилинганлиги муносабати билан Туркистон шаҳридаги “Азрет Султан” давлат тарихий-маданий қўриқхона-музейининг таклифига биноан “Темурийлар тарихи давлат музейи дурдоналари” фотоқўرғазмаси ташкил этилди. Қўрғазмада Темурийлар тарихи давлат музейининг ноёб экспонатларининг суратлари ва музей нашрлари намойиш этилди. 2019 йилда ЎзР ФА Темурийлар тарихи давлат музейида “Азрет Султан” давлат тарихий-маданий қўриқхона-музейининг “Буюк дашт мероси” деб номланган фотоқўрғазмаси ташкил этилди.

2022 йилда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Маданият ва санъатни ривожлантириш жамғармаси томонидан Франциянинг Лувр музейи ва Араб дунёси институтида ташкил этилган қўрғазмаларда эса музей хазинасидаги ноёб экспонатлар ҳам намойиш этилди. Париж шаҳрида ташкил этилган ушбу қўрғазманинг монтаж ишларида музей илмий ходимлари ҳам иштирок этди. 2022 йилнинг 23 ноябрь кuni Франциянинг Париж шаҳридаги Араб дунёси институтида ташкил этилган «Самарқандга йўл. Ипак ва олтин мўъжизалари» қўрғазмасида музейдаги 6 та зардўз чопон намойишга қўйилди. Шунингдек, музей хазинасида сақланаётган бронза кашкул Лувр музейида ташкил этилган «Ўзбекистон воҳаларининг мўъжизалари. Карвон йўллари чорраҳасида» қўрғазмасидан ўрин олди [10]. Республиканинг йирик тарихчи, санъатшунос, музейшунос олимларини самарали меҳнати натижасида ташкил этилган ушбу қўрғазмага бағишланган илмий каталог ҳам чоп этилди [11, 5]. 2024 йилнинг 17-мартдан 30-ноябрга қадар Озарбайжоннинг Боку шаҳридаги Ҳайдар Алиев марказида ўтказилган “Чоклардаги мерос: Ўзбекистоннинг каштачилик ва тикувчилик санъати анъаналари бўйлаб саёҳат” номли қўрғазмада ҳам бухоро зардўзлик санъати мактабининг ноёб намуналари ҳисобланган зарчопонлар намойиш этилди. 2024 йил апрель ойида Туркиянинг Измир шаҳрида Тошкент давлат шарқшунослик университети, Эге университети, Туркий давлатлар ташкилоти ҳамда Темурийлар тарихи давлат музейи ҳамкорлигида ташкил этилган “Темурийлар даврида тил, адабиёт, тарих ва маданият ривожини” мавзусидаги халқаро анжуман доирасида “Темурийлар тарихи давлат музейи дурдоналари” номли кўчма қўрғазма ташкил этилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 5 июндаги “Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича қўшимча чоратadbirlar тўғрисида”ги ПҚ-3775-сон Қарорига кўра турли ОТМ талаба ва тадқиқотчиларининг изланишларини ўзида акс эттирган қўрғазмалар ташкил этилмоқда. Жумладан, 2018 йил Тошкент архитектура ва қурилиш институти тадқиқотчиси Н.Гилманованинг олиб борган тадқиқотлари асосида «Темурийлар даври миниатюраларида меъморчилик» деб номланган қўрғазма ташкил этилди. Ушбу қўрғазмада Н.Гилманова томонидан тайёрланган Темурийлар даври меъморий обидаларининг бадий тикланган кўриниши суратлари, муаллифлик эскиз расмлари, миниатюра манбалари асосидаги бадий ва илмий-тарихий фотолар ўрин олган. Қўрғазманинг мақсади Амир Темур ва Темурийлар даври меъморчилигининг ўзига хос бадий хусусиятларини ўша давр миниатюралари орқали очиб беришдир. 2019 йилда тадқиқотчининг кейинги изланишлари асосида “Бобурийлар даври меъморчилиги ва миниатюраларида Темурийлар даври анъаналарининг давомийлиги” номли қўрғазма ташкил этилган.

2020 йилда Ўзбекистон Бадий академияси Камолиддин Бехзод номидаги Миллий рассомлик ва дизайн институти мустақил изланувчиси К.Хикматуллаеванинг “Мустақиллик даврида Ўзбекистонда замонавий шаҳар муҳитини бадий безатиш санъати

(Тошкент шаҳри мисолида)” мавзусидаги тадқиқоти асосида “Темурийлар даври меъморчилиги ва бадиий безаш санъати” номи фотоқўргазма ташкил этилди.

Амир Темури каби ёрқин ва салобатли шахс, темурийлар даврининг бошқа йирик намоёндалари, шоиру-мутафаккирлари юртимизнинг санъат намоёндалари, мусаввирлари эътиборини тортмай қолмаган. Мамлакатда фаолият юритаётган рассомлар ўз асарларида Темурийлар даври рангтасвири ҳамда Камолиддин Бехзод мактаби анъаналарини давом эттираётганлигини кўриш мумкин. 2019 йилда ташкил этилган “Темурийлар даври рассомлар нигоҳида” номи кўргазмада Т.Болтабоев, Б.Каримов, Х.Зиёхонов, Н.Худоймуродов, Э.Аралов, М.Холов ва ёш миниатюрachi рассомлар Г.Абдуллаева, М.Собированинг Амир Темури ва Темурийлар даври акс этган асарлари намоёниши этилди.

Дунёнинг турли бурчакларидаги таниқли давлат ва жамият арбоблари, олимлар ва адиблар ўз ижтимоий-сиёсий, илмий ва ижодий фаолияти давомида буюк аجدодларимиз, хусусан Соҳибқирон Амир Темурнинг жаҳон цивилизацияси ва маданияти ривожига қўшган муносиб улушини юксак баҳолаб келмоқда. 2021 йилда ташкил этилган “Амир Темури дунё олимлари ва адиблари нигоҳида” номи кўргазмада А.Якубовский, Тильман Нагель, Б.Манц, Н.Леонов, Люсьен Керэн, В.Бартольд, Хильда Хукхэм, Г.Вамбери, Р.Груссе, Л.Ланглэ, Ф.Шлоссер, Саййид Жамолиддиннинг Амир Темури тимсоли ҳақида ёзиб қолдирган фикр ва мулоҳазалари ўрин олган. Бундай ранг-баранглик Соҳибқирон сиймоси чет эллик адиб ва олимлар томонидан турлича идрок этилганлигини кўрсатади.

2021 йилда Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йил 12 январдаги “Китоб маҳсулотларини чоп этиш ва тарқатиш тизимини ривожлантириш, китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини ошириш ҳамда тарғибот қилиш бўйича комиссия тузиш тўғрисида”ги фармойиши, Ўзбекистон мустақиллигининг 30 йиллиги ҳамда Соҳибқирон таваллудининг 685 йиллигига бағишлаб “Мустақиллик йилларида Амир Темури ва Темурийлар даври тарихига оид нашр этилган китоблар” кўргазмаси ташкил этилди. Кўргазманинг асосий мақсади Ўзбекистон тарихининг сермахсул даври саналмиш XIV-XV асрлар, “Темурийлар Ренессанси” деб ном қозонган давр тўғрисида яна бир бор маълумот бериш, ёш авлоднинг интеллектуал салоҳиятини юксалтириш, ёшлар ўртасида китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини шакллантириш, таълим муассасаларини тарихий, бадиий, маърифий, илмий-оммабоп адабиётлар билан таништиришдан иборат бўлди.

Шунингдек, ушбу санада ташкил этилган “Темурийлар тарихи давлат музейи нумизматика коллекцияси” номи кўргазмада эса музей фондида сақланиб келинаётган Ўзбекистон тарихига оид V-XIX асрга оид мис, қумуш ва олтин тангалар томошабинлар эътиборига ҳавола этилди.

2022 йилда музей фондига келиб тушган янги экспонатларни кенг оммага намоёниши этиш мақсадида “Янги Санганак” хазинаси кўргазмаси ташкил этилди. Ушбу хазина 2021 йилнинг март ойида Тошкент вилоятининг Паркент туманидаги “Янги Санганак” маҳалла фуқаролари йиғини ҳудудида яшовчи фуқаро Имомали Боймақовнинг ҳовлисида топилган 1810 донга тангадан иборат. Музей олимлари томонидан тангаларнинг бир қисми тозаланиб, ўрганилганда улар XV-XIV асрлар яъни, ўзбек давлатчилигининг Темурийлар ва Шайбонийлар сулоласи ҳукмронлиги даврида Самарқанд, Бухоро ва Тошкент зарбхоналарида зарб қилинган мис тангалар хазинасидан иборат эканлиги аниқланди [12] ва улар кўргазмада илк маротаба кенг жамоатчилик эътиборига ҳавола этилди.

Шунингдек, музей жамоси томонидан Амир Темури ва Темурийлар даврида илм-фан, маданият, санъат, бир сўз билан айтганда “Темурийлар ренессанси”ни кенг жамоатчилик,

айниқса ёшлар орасида тарғиб қилиш, уларни аجدодларимиз тарихига чуқур ҳурмат руҳида тарбиялаш мақсадида олий таълим муассасаларида кўчма кўргазмалар ташкил этиш ҳам яхши анъанага айланган. Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети, Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети, Сингапур менежментни ривожлантириш институти, Тошкент давлат аграр университети, Тошкент давлат шарқшунослик университети, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети, “PERFEKT UNIVERSITY” нодавлат олий таълим муассасаси, Ренессанс таълим университетида ўтказилган “Темурийлар тарихи давлат музейи дурдоналари” мавзuidaги кўчма кўргазмалар шулар жумласидандир.

Бугунги кунда музейлар фақатгина тарихий экспонатларни сақловчи муассаса сифатида эмас, балки замонавий ахборот-маърифий марказ сифатида фаолият юритиши талаб этилмоқда. Айниқса, бой тарихий меросга эга бўлган Ўзбекистонда музейларни инновацион ривожлантириш долзарб масалалардан бири ҳисобланади. Темурийлар тарихи давлат музейи фаолиятида ҳам инновацион технологияларни жорий этиш орқали тарихий маълумотларни замонавий аудиторияга етказиш имкониятлари кенгаймоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 26 августдаги “Ўзбекистон Республикасида маданият ва санъат соҳасини инновацион ривожлантириш чоратadbирлари тўғрисида”ги ПҚ-3920-сон Қарори Ўзбекистонда музейлар инфратузилмасини халқаро стандартларга мувофиқ такомиллаштириш орқали кўрсатиладиган хизматларнинг интерактивлигини ошириш, жумладан “smart” – технологияларни (ахборот дўкончалари, 3D визуализация ва голограмма, QR-кодлар, чет тилларидаги электрон гидлар ва ҳоказолар) жорий этиш, аҳоли, энг аввало, ёш авлод учун мўлжалланган, Интернет тармоғидан фойдаланган ҳолда музейларнинг фаолиятига инновацион ахборот технологияларини кенг жорий этиш ва музей экспонатларининг рақамли шакллари орқали музей экспонатларини кўриш имконини берадиган инфратузилмани яратишга замин бўлди [13, 6]. Қарорда белгиланган вазифалар ижроси ўз навбатида Темурийлар тарихи давлат музейида илмий-назарий ва амалий жиҳатдан таъминланди.

Дастлаб, 2019 йилда музейининг мобиль иловси яратилди. Амир Темур ва Темурийлар даври тарихига қизиқувчилар иловани ўзларининг мобиль воситаларига юклаб олиб, музейда сақланаётган экспонатлар ҳақидаги маълумотларга эга бўлишлари мумкин бўлди. Бундан ташқари, Ўзбекистон музейлари тизимида илк маротаба 150 га яқин экспонатларнинг QR-кодлари (ўзбек, рус ва инглиз тилларида) яратилди. Музейда жорий қилинган интерфаол сенсор монитор эса ташриф буюрувчилар, айнқса ўқувчилар учун қулайлик яратди. Унда музейнинг виртуал шакли ва экспонатларнинг тасвири намоиш этилиши экспозицияни бойитишга ва ўзига жалб этишга хизмат қилди. 2020 йил эса музейда “smart” технологиялар жорий қилинди. Бу орқали музейга ташриф буюрувчилари замонавий интерактив воситалар ёрдамида турли экспонатлар ва музей ҳақида қўшимча маълумотларни олишлари мумкин эди. Музей экспонатлари ҳақидаги маълумотлар NazzAR-инновацион иловаси ёрдамида реал элементлар билан бойитилди. Смартфонни музейнинг 21 та нуқтасига ўрнатилган экспонат тасвири тушурилган AR белгили махсус тахтачаларга йўналтириб, экспонат ҳақидаги маълумотларга ўзбек, рус, инглиз, француз тилларидаги аудио-видеоид ёрдамида эга бўлиши мумкин бўлди. Шунингдек, 3D динамикали голограммалар ҳам акс этиб, у турли эффектлар билан тўлдирилди [14].

2025 йилда музей фаолиятини модернизация қилиш доирасида “смарт” технологияларни янада такомиллаштиришга алоҳида эътибор қаратилди. Хусусан, 3D визуализация ва голограмма технологиялари, QR-кодлар асосида ахборот тақдим этиш

тизимлари (60 га яқин ноёб ашёларнинг фотограмметриясини кўриш имконини берадиган махсус QR-kodlar экспозицияга жойланди, Темурий шаҳзодалар портретлари сунъий интеллект ёрдамида жонлантирилди), шунингдек, Музей экспозицияси бўйлаб маълумот берувчи виртуал гиднинг имкониятлари кенгайтирилди. Ушбу технологиялар музей экспозицияларининг интерактивлигини ошириш, ташриф буюрувчилар учун тарихий маълумотларнинг мазмунан тўлиқ ва тушунарли шаклда етказилишини таъминлашга хизмат қилмоқда.

Шунингдек, интернет тармоғидан фойдаланган ҳолда (виртуал тур музейнинг расмий веб-сайтига жойлаштирилди) музей фаолиятига инновацион ахборот технологияларини кенг жорий этиш ишлари амалга оширилди. Натижада музей экспонатларининг рақамли шакллари яратилиб, уларни онлайн тарзда кўриш ва ўрганиш имконини берувчи замонавий инфратузилма шакллантирилди. Бу эса музей фаолиятининг очиқлиги ва оммабоплигини ошириш, шунингдек, илмий тадқиқотлар ва таълим жараёнларида музей ресурсларидан самарали фойдаланиш имкониятларини кенгайтиришга хизмат қилмоқда.

Темурийлар тарихи давлат музейида инновацион технологияларни жорий этиш музей фаолияти самарадорлигини ошириш, таълимий аҳамиятини кучайтириш ва тарихий меросни замонавий шаклда тарғиб этишга хизмат қилмоқда. Шу билан бирга, ушбу жараён музей соҳасида рақобатбардошликни таъминлашда муҳим омил бўлиб хизмат қилади.

Темурийлар тарихи давлат музейида инновацион технологияларнинг жорий этилиши миллий тарихий меросни сақлаш, ўрганиш ва оммалаштиришнинг замонавий модели сифатида намоён бўлмоқда. Ушбу тажриба келгусида бошқа музейлар фаолияти учун ҳам намуна бўлиши мумкин.

Бугунги кунда музейлар нафақат тарихий меросни сақлаш ва намойиш этиш маскани, балки жамиятнинг маънавий-маърифий тараққиётига хизмат қилувчи муҳим маданий марказ ҳисобланади. Глобаллашув ва рақамли технологиялар ривожланаётган ҳозирги даврда музейлар ўз фаолиятини замон талабларига мос равишда такомиллаштириб бориши зарур. Шу боис ташрифчиларни музейга жалб этишда янгича ёндашувлар ишлаб чиқиш ва амалга ошириш долзарб масалага айланмоқда. Ҳозирги кунда жаҳоннинг кўплаб замонавий музейлари ташқи дунё билан алоқа қилиш учун очиқ ва фаол иштирок этмоқдалар. Музей фаолиятида ташриф буюрувчи ва аудитория каби атамалари кўп қўлланади. Музей аудиторияси – бу музейга бўлган қизиқиш билан бирлашган, маълум бир фаолиятда ўз ифодасини топадиган ва ташриф буюриш учун мотивация қиладиган инсонлар жамоасидир. Замонавий музей томошабинини “янги маданий истеъмолчи” деб ҳам аташ мумкин. У нафақат маърифий аҳамиятга эга бўлган маълумотни олишга, балки, завқ олишга ҳам аҳамият қаратади. Шунинг учун йилдан-йилга замонавий жамият кўпроқ қизиқарли ва жалб этадиган хусусиятларни талаб қилмоқда. Шу нуқтаи назардан Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 27 майдаги “Музейларда хизматлар соҳасини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-261-сон Қарори музейлар фаолиятини қўллаб-қувватлаш, уларнинг маркетинг сиёсати ва хизматлар соҳасини комплекс ривожлантириш, музейларга инновацион технологияларни самарали қўллаш, шунингдек, музейларда ўзбек халқи ва давлатчилиги тарихи, Биринчи ва Иккинчи Ренессанс давлари, буюк алломалар ҳаёти ва фаолиятига оид замонавий янги экспозицияларни яратиш, музей тўпламларидаги бой тарихий ва маданий меросни кенг тарғиб қилишга қаратилди [15]. Ушбу қарорга мувофиқ “2022-2023 йилларда давлат музейларида ташкил этиладиган кўшимча хизматларнинг манзилли режаси”да

белгиланган «Музейда тун», «Open Air Fest» каби кўнгилочар дастурлар, концерт, томошалар, уста-хунармандларнинг маҳорат дарсларини ташкил этиш, рассомлар, артистлар ва фольклор жамоалари, хунармандлар учун махсус ҳудудлар ажратиш каби вазифалар ижросини таъминлаш мақсадида Темурийлар тарихи давлат музейида бир қатор ишлар амалга оширилмоқда. Хусусан, Ўзбекистон “Хунарманд” Уюшмаси, Камолиддин Бехзод номидаги Миллий рассомлик ва дизайн институти билан ҳамкорликда музейда хаттотлик, заргарлик, чолғу асбоблари, каштачилик, Миниатюра санъати, рангтасвир, кандакорлик санъати, кулолчилик, қўлда газлама тўқиш ва ёғоч ўймакорлиги бўйича маҳорат дарслари ташкил этилди. Музейда турли мавзули ва ноанъанавий тадбирларнинг ўтказишлиши ҳам ташрифчилар сонини оширмоқда. “Музейда тун” акцияси, концертлар, театрлаштирилган чиқишлар, адабий кечалар ва миллий байрамларга бағишланган тадбирлар музейни жонли маданий марказга айлантирмоқда. Хусусан, “Широқ”, “Алишер Навоий ва Султон Ҳусайн” спектакллари, турли кўнгилочар концерт дастурлари ва интерактив ўйинлар орқали ташрифчилар экспонатларни фақат томоша қилибгина қолмай, балки улар билан бевосита мулоқотга киришади.

Ҳозирги кунда ижтимоий тармоқлар кенг аудиторияни қамраб олишда муҳим восита ҳисобланади. Музейнинг Web-site, Instagram, Telegram, Facebook ва Youtube каби платформалари орқали музей фаолияти, янги кўргазмалар ва тадбирлар ҳақида доимий равишда маълумот бериб борилиши ҳам томошабинлар сонини ортишига хизмат қилмоқда.

Хулоса қилиб айтганда, экспозицияни илмий лойиҳалаш ва унда рақамли технологияларни уйғунлаштириш Темурийлар тарихи давлат музейини замонавий, инновацион ва жаҳон андозаларига мос маданий-маърифий марказ сифатида ривожлантиришнинг асосий омилларидан бири ҳисобланади. Бу эса миллий меросни асраб-авайлаш, уни кенг жамоатчиликка самарали тарзда етказиш ва келгуси авлодларга етказишда муҳим аҳамиятга эгадир.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Исмоилова Ж. Замонавий музейшунослик асослари. – Тошкент, 2016. – Б.4.
2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1996 йил 14 мартдаги “Темурийлар тарихи давлат музейини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 99-сон қарори. – [хтtps://lex.uz/doss/397141](https://lex.uz/doss/397141)
3. Амир Темур жаҳон тарихида. – Тошкент: “Шарқ” нашриёти, 2006. – Б. 6,15.
4. Тураева Н.Темурийлар тарихи давлат музейининг кўргазмалари // “Амир Темур ва темурийлар давридаги илм-фан ва маданият ривожининг жаҳон тамаддунидаги ўрни” мавзуидаги Республика илмий-амалий конференция материаллари. 9-китоб. – Тошкент, “Машхур-пресс нашриёти”, 2017. –218 б.
5. Тошкент 2007 йилда ислом маданияти пойтахти. Тошкент коллекцияларида ислом қўлёзмалари. – Тошкент; 2007. –Б.91.
6. Қурбонова Д. Жаҳон ҳазиналаридаги темурийларга оид жавоҳирлар. – Тошкент: “Академнашр”, 2011. –56 б; ЎзР ФА Темурийлар тарихи давлат музейида ташкил этилган “Жаҳон ҳазиналаридаги темурийларга оид жавоҳирлар” кўргазмасининг илмий концепцияси. – Тошкент: 2011. – 6 б.
7. Тураева Н.“Темурийлар тарихи давлат музейининг кўргазмалари”// “Амир Темур ва темурийлар давридаги илм-фан ва маданият ривожининг жаҳон тамаддунидаги ўрни”

- мавзуидаги Республика илмий-амалий конференция материаллари. 9-китоб. - Тошкент, "Mashhur-press nashriyoti" -2017. 220 б.
8. Ҳабибуллаев Н., Қурбонова Д. Темурийларга оид дурдоналарнинг дунё бўйлаб тарқалиши. – Тошкент: “Академнашр”, 2016. – 160 б.
 9. “Ўзбекистон маданий мероси жаҳон тўпламларида” лойиҳаси тўғрисида. – <https://legacy.uz/uz/loyiha-haqida/>
 10. Файзиев Х. Темурийлар тарихи давлат музейи янги экспонатлар билан бойитилмоқда. “УзА”га берилган интервью. – https://uza.uz/uz/posts/temuriylar-tarixi-davlat-muzeyi-yangi-eksponatlar-bilan-boyitilmoqda_458071 27.02.2023.
 11. “O‘zbekiston vohalarining hazinalari. Karvon yo‘llari chorrahasida”. Bahrom Abdusalimov va Shokirjon Pidaev umumiy tahriri ostida. Rokko Rante va Yannik Lintz hamda Monik Burezi bilan hamkorlikdagi kitobning fransuz tilidan o‘zbek tiliga tarjiması. Katalog. – Uzbekistan Art and Culture Development Foundation /LOUVRE edition/ EDITION EL VISO – Parij; 2022, – 352 b.
 12. Нормуродов Д. 2020-2021 йилларда Тошкент вилоятидан янги топилган тасодифий топилмалар хусусида // Ўзбекистонда археологик тадқиқотлар. – Самарканд; 2022. – №14. 2021. – Б. 95-102.; Ўша муаллиф. Паркентдан XV–XVI асрда зарб қилинган мис тангалар топилди. – <https://kun.uz/uz/news/2022/04/09/parkentdan-xv-xvi-asrda-zarb-qilingan-mis-tangalar-topildi>. 09.04.2022.
 13. Миралиева Ш. Виртуал музейлар яратишнинг жаҳон тажрибаси ва Ўзбекистонда уларнинг ривожланиш истикболлари. 07.00.01 – Ўзбекистон тарихи. 17.00.06. – Музейшунослик. Тарихий-маданий объектларни консервация қилиш, таъмирлаш ва сақлаш. Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (ПхД) диссертацияси автореферати. – Тошкент: 2019. – Б. 5.
 14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 27 майдаги “Музейларда хизматлар соҳасини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ – 261-сон Қарори.
 15. Миралиева Ш. Замонавий музейшуносликнинг янги босқичи. // “Янги Ўзбекистон” газетаси, 7 (263) - сон. 2021 йил. 12 январь. – Б. 6.